
ПРИРОДОРЕСУРСНІ ТА ПОРЕСУРСНІ ВІДНОСИНИ: ІЄРАРХІЯ ГАЛУЗЕЙ І СПІВВІДНОШЕННЯ ПРЕДМЕТІВ

М.А. ДЕЙНЕГА, доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
E-mail: marinad@meta.ua
В.К. МАРІНІЧ, аспірант
кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Анотація. У статті досліджено місце природоресурсного права і поресурсних галузей права у системі права, запропоновано ієрархію цих галузей та окреслено співвідношення предметів природоресурсних і поресурсних відносин.

Предметом правового регулювання природоресурсного права визначено якісно однорідні природоресурсні відносини, що складаються з приводу використання та відтворення природних ресурсів – юридично визначеної частини навколишнього природного середовища, що мають ознаки природного походження і знаходяться в екологічному взаємозв'язку з навколишнім природним середовищем та між собою, використовуються або можуть бути використані як джерело задоволення потреб людини. Усі природні ресурси, а також відносини щодо їх використання і відтворення тісно пов'язані між собою. Цей зв'язок завжди буде мати нерозривний і взаємний характер.

Встановлено, що у системі природоресурсного права суспільні відносини щодо використання і відтворення окремих природних ресурсів є фактично його підгалузями й забезпечують диференційований підхід до екологічно обґрунтованого використання кожного з відповідних природних ресурсів. Природоресурсне право – не конгломерат земельного, водного, лісового, надрового права, а їх якісна єдність, заснована на єдиній природі, факторах розвитку і внутрішньої структури суспільних відносин.

Зроблено висновок, що ні тривала історія розвитку законодавства, ні значний обсяг нормативно-правових актів, що є джерелами поресурсних галузей, не є підставами для заперечення нерозривного та взаємного зв'язку поресурсних галузей права між собою і з природоресурсним правом та об'єктивної необхідності виокремлення самостійної галузі природоресурсного права.

Ключові слова: природоресурсне право, земельне право, водне право, лісове право, надрове право, фауністичне право, флористичне право, природоресурсні відносини, поресурсні відносини, система права, галузь права

Актуальність.

Суспільні відносини щодо використання і відтворення окремих природних ресурсів нині є предметом правового регулювання визнаних поресурсних галузей права (земельного, водного, лісового, надрового, флористичного, фауністичного права та ін.). Ці галузі мають свою специфіку, власну внутрішню структуру, свій предмет, метод правового регулювання, свої джерела права, розвиваються відповідно до своїх особливостей, що, при цьому, не розірвало їх взаємозв'язку між собою, так само як і не виокремило їх із природоресурсної галузі права, сучасний етап розвитку якої характеризується відсутністю загальновизнаного підходу до визначення її місця у системі права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблемами формування й розвитку природоресурсного права займалися такі вчені, як: В.І. Андрейцев, Ю.О. Вовк, А.П. Гетьман, Б.В. Єрофєєв, В.М. Єрмоленко, М.Д. Казанцев, І.Б. Калінін, І.І. Каракаш, В.В. Костицький, М.В. Краснова, П.Ф. Кулинич, Н.Р. Малишева, М.В. Шульга та інші. Але попередні творчі пошуки науковців спрямовувалися переважно на з'ясування місця природоресурсних правовідносин у системі екологічного права, загальну характеристику природоресурсних правовідносин і дослідження окремих аспектів визначеної теми дослідження.

Метою статті є дослідження місця природоресурсного права і поресурсних галузей права у системі права, визначення ієрархії цих галузей та окреслення співвідношення

предметів природоресурсних і поресурсних відносин.

Результати.

Природоресурсне право спочатку розвивалося у рамках диференційованого (поресурсного) підходу до проблем природокористування. На початку ХХ ст. правовому регулюванню піддалися відносини, що склалися з приводу використання окремих природних ресурсів, і насамперед земельних, лісових, надрових відносин (Земельний кодекс УРСР 1922 р., Лісовий закон УРСР 1923 р., Положення «Про надра землі» від 7 липня 1923 р. та ін.). Цей період охарактеризований початком формування природоресурсного законодавства. Але тільки у середині ХХ ст. держава усвідомила необхідність комплексного інтегрованого підходу до даної проблеми, став формуватися екосистемний похід до використання й охорони природних ресурсів, паралельно розширюється правове регулювання земельних відносин.

У 60-х рр. ХХ ст. М.Д. Казанцев стверджував, що диференціація галузей права, які регулюють відносини щодо використання та охорони природних ресурсів, висуває проблему інтеграції цих галузей і формування природоресурсного права (Казанцев, 1967: 6). При цьому поресурсні галузі права та природоохоронне право, зберігаючи свою самостійність як галузей права у загальноприйнятому розумінні цього терміна, становили особливу частину природоресурсного права як інтегрованої галузі права.

На противагу науковій позиції М.Д. Казанцева, у 1976 р. О.С. Колбасов висунув ідею про формування інтегрованої галузі права – екологіч-

ного права, що об'єднує природо-ресурсне (у тому числі земельне) і природоохоронне право. Виникнення самої теорії екологічного права пов'язано з науковими ідеями В.В. Петрова (Петров, 1987: 35). Вже у 1987 р. вчений виступив з концепцією екологічного права як нової галузі права, що формується на основі консолідації природоресурсного та природоохоронного права.

Теорія, запропонована В.В. Петровим, викликала низку позитивних відгуків учених-юристів. Нині концепція екологічного права у сфері наукових досліджень правових проблем взаємодії суспільства і природи займає домінуюче положення. Тому для визначення співвідношення предметів правового регулювання природоресурсного і поресурсних (безпосередньо земельного) галузей права проведемо дослідження наукових підходів вітчизняних і зарубіжних вчених щодо співвідношення земельного та екологічного права.

У 90-ті рр. ХХ ст., у період переходу до ринкових відносин, коли земля, як власне й інші природні ресурси, перейшла у сферу особливого поєднання інтересів, головним чином приватних майнових і публічних екологічних, починаються запеклі суперечки про віднесення земельного-правових норм до цивільного або екологічного права чи визнання цієї галузі самостійною.

Так, найбільш поширена точка зору, відповідно до якої земельне право визнається самостійною галуззю права, що стоїть в одному ряду з цивільним, екологічним, адміністративним, конституційним та іншими галузями права. М.В. Шульга зазначав, що у системі вітчизняного права виключно важливе місце по-

сідає сукупність юридичних норм, що об'єднана земельним правом як самостійною галуззю у цій системі (Шульга, 2004: 7). Його місце у системі права України визначається роллю та значенням правового регулювання земельних відносин. Земельне право належить до основних галузей права у правовій системі, вказував вчений. Для визначення земельного права самостійною правовою галуззю воно має всі специфічні ознаки. Пізніше вчений, визнаючи самостійність земельного права, зазначив, що у складі предмета земельного права є земельно-екологічні відносини, характерна риса яких те, що виключно чи переважно функцією землі в межах цих відносин є забезпечення охорони довкілля, екологічної безпеки, здоров'я людини тощо. При цьому М.В. Шульга вказує, що між предметами земельного та екологічного права немає межі, яка б ізолювала один предмет від іншого (Шульга, 2011: 21).

В.І. Семчик визначав земельне право як самостійну галузь права, що являє собою сукупність земельно-правових норм, спрямованих на регулювання земельних відносин в Україні, які стосуються права власності на землю, використання земельних ділянок за цільовим призначенням, встановлення правового режиму земельних ділянок з урахуванням категорії земель, до якої вони належать, створення умов для раціонального використання та охорони земель, збереження їх природних властивостей, захисту земельних прав громадян, юридичних осіб, держави та Українського народу (Семчик, 2008: 21). На думку вченого, земельне право узгоджується, взаємодіє, але не ототожнюється з екологічним правом.

Земельне право як самостійну галузь права розглядає А.М. Мірошніченко, характеризує його як систему правових норм, що регулюють відносини, пов'язані із використанням, охороною та відтворенням землі як частини земної поверхні із простором над та під нею, необхідним для її цільового використання (у тому числі будівництва), включаючи розташований у межах цього простору ґрунтовий покрив (Мірошніченко, 2011: 28). В.К. Гуревський визнає земельне право самостійною галуззю права, що являє собою систему правових норм, які регулюють земельні відносини з метою забезпечення раціонального використання земель, охорони їх від негативного впливу, захисту прав громадян та юридичних осіб на землю і дотримання встановленого правопорядку в галузі земельних відносин (Гуревський, 2004: 721). Земельне право названі науковці визначають складовою частиною національної правової системи, що знаходиться в тісному взаємозв'язку з іншими галузями права, зокрема з природоресурсним та екологічним.

І.І. Каракаш і Т.Є. Харитонова звертають увагу на те, що земельне право являє собою фундаментальні засади для певних галузей права. Таке значення земельного права має місце у врегулюванні усього комплексу природоресурсних відносин (Земельне право України, 2017). С.В. Шарапова визнає земельне право як галузь права, самостійний елемент правової системи України. Однак, як вказує науковець, необхідно враховувати, що всі природні ресурси, у тому числі й земля, а також відносини щодо їх використання, охорони тісно пов'язані між собою (Шарапова, 2015: 190).

На самостійність земельного права вказують й багато інших науковців – представників вітчизняної земельно-правової доктрини. Серед зарубіжних науковців такої ж думки дотримується ряд вчених: О.П. Анісімов, С.О. Боголюбов, І.О. Іконицька, О.І. Крассов, В.В. Петров та інші.

Як зазначав В.В. Петров, земельне право становить окрему галузь національної правової системи (Земельне право, 1998). Вчений стверджує, що земельне право не може повністю входити до складу екологічного права, оскільки у земельному праві багато норм та інститутів, які не мають прямого відношення до екології (Петров, 1996: 75–77). При цьому раніше він зазначав, що лісове право, водне право та надрове право виділилися саме із земельного права (Петров, 1995: 54).

Цікавою є наукова позиція І.Б. Калініна. Вчений звертає увагу на те, що нерідко фахівці у сфері природоресурсного права включають до нього земельне право. Тим часом земельне право зародилося набагато раніше, ніж природоресурсне, тому включати більш «старшу» галузь права у більш «молоду» видається не зовсім логічним. Галузь права, що існувала раніше, не повинна становити підсистему (підгалузь) більш нової галузі (Калінін, 2009: 68).

З цього приводу А.П. Гетьман і В.А. Зуєв справедливо зазначають, що «прихильники самостійності земельного права, при обґрунтуванні концепції відокремлення земельного права, посилаються на історичний досвід регулювання земельних відносин, а також значну кількість земельних законодавчих та нормативно-правових актів. Справді, понад 20 нормативно-правових актів

рівня закону або кодексу, які безпосередньо регулюють правовідносини з охорони та використання земель, дають підстави стверджувати, що земельне право наразі посідає надзвичайно важливе місце в системі еколого-правових відносин. Але чи дає це підстави стверджувати про його самостійність? Посилання на історичний досвід є певною юридичною фікцією, оскільки розгляд правових явищ крізь призму системно-історичного зв'язку допомагає краще зрозуміти їх сутність, спрогнозувати напрями подальшого розвитку, але не є визначальним для закріплення сталого характеру правової системи» (Гетьман & Зуєв, 2017: 80). В.М. Єрмоленко зазначає, що тривала історія існування земельного законодавства жодним чином не є підставою для ігнорування об'єктивної необхідності виокремлення самостійної галузі природоресурсного права, хоча означена обставина і накладає на цей процес відповідні особливості (Єрмоленко, 2010: 152).

Відповідно до іншої точки зору, земельне право не є самостійною галуззю, а входить у систему екологічного права. Так, Ю.С. Шемшученко підкреслює, що характерною особливістю екологічного права як комплексної галузі є включення до неї визначених на сьогодні інших галузей права – земельного, надрового, водного, лісового, фауністичного, атмосферно-охоронного. Ці галузі мають власну внутрішню структуру, свій предмет і метод правового регулювання (Екологічне право України, 2005: 18). У системі екологічного права вони є фактично його підгалуззями і забезпечують диференційований підхід до екологічно обґрунтованого використання кожного з відповідних

природних ресурсів. Такої ж наукової думки дотримується В.В. Костицький. Він звертає увагу, що особливістю екологічного права як комплексної галузі є те, що воно включає земельне, водне, лісове, надрове, фауністичне, флористичне, повітряне, заповідне, які або вже сформувалися в окремі галузі права (земельне, водне, лісове, надрове) і разом становлять природоресурсне право або ж існують як галузі законодавства, процес формування яких у галузі права триває, а також право екологічної безпеки (Костицький, 2009: 131).

Більшість російських вчених також висловлюють точку зору, відповідно до якої земельне право входить у систему екологічного права. Так, говорячи про систему екологічного права як комплексної галузі, М.М. Бринчук вказує на наявність у його системі визначених галузей права – земельного, надрового, водного, лісового, фауністичного та повітряноохоронного (Бринчук, 1999: 87). Земельне право, хоча і галузь, але утворює нарівні з іншими (надровим, водним і т.п.) екологічне право (Бринчук, 2009: 47). Розвиток цих галузей та екологічного права в цілому пов'язано з реалізацією диференційованого підходу до правового регулювання суспільних відносин з природокористування й охорони навколишнього середовища щодо окремих природних ресурсів. Ці галузі є у значній мірі самостійними по відношенню до галузі екологічного права. У системі екологічного права вони можуть розглядатися як його підгалузі. Вони мають власну внутрішню структуру (Бринчук, 2010: 47).

Б.В. Єрофеев прихильник того, що земельне, водне, лісове право повинні бути підгалуззями екологічного права (Єрофеев, 1992: 26). Будь-яка

система являє собою множинність складових її елементів, які об'єднані, інтегровані системоутворюючими факторами. У силу цього екологічне право реалізується через земельне, водне, лісове, надрове та інші галузі, що становлять єдину правову сім'ю, а отже, і повинні бути підгалуззями екологічного права (Ерофеев, 1992: 26).

Як зазначає І.О. Краснова, ідея повної самостійності земельного права вже втратила підтримку у науці (Краснова, 2012: 83). Вчена посилається на неоднорідність об'єкта земельних правовідносин. Земля – частина навколишнього природного середовища, що виступає в єдності і взаємозв'язку з усіма іншими елементами природи. Одночасно земля оголошена нерухомим майном поряд з будівлями і спорудами, іншими об'єктами матеріального світу. Така правова неоднорідність землі дає змогу розділити земельні відносини, принаймні, на дві частини – екологічні й цивільні. Звідси є підстави стверджувати, що земельних відносин як самостійної групи відносин не існує (Краснова, 2012: 84). Але все ж таки, як стверджує І.О. Краснова, земельні відносини є частиною екологічних, а земельне право – частиною екологічного права. Іншими складовими частинами – підгалуззями екологічного права, що стоять в одному ряду з земельним правом, є лісове, водне, надрове, атмосферноохоронне, фауністичне право. Об'єктами відповідних суспільних відносин є ліси, води, надра, атмосферне повітря, тваринний світ, інші компоненти природи, що мають рівну суспільну значущість та у взаємодії із землею утворюють єдиний світ природи (Краснова, 2012: 86).

Цікавою є позиція Г.О. Волкова, який стверджує, що земельне пра-

во не входить в екологічне право, а включається в співтовариство галузей під назвою «природоресурсне право», тобто не володіє повною самостійністю (Волков, 2005: 92). Дійсно, сьогодні земельне право – це підгалузь природоресурсного права, що складається з нормативно-правових приписів, які регулюють використання землі, земельних ділянок шляхом поєднання приватноправових і публічно-правових інтересів.

З цього приводу С.О. Боголюбов зазначає, що природоресурсне право є складовою частиною екологічного права, покликане забезпечити охорону і раціональне використання окремих природних ресурсів – землі, її надр, вод, лісів, тваринного світу та атмосферного повітря (Боголюбов, 2011: 10). Головний фактор, що обумовлює відмінність однієї галузі від іншої, – предмет правового регулювання, тобто якісно однорідний вид суспільних відносин, що потребують правового регулювання. Екологічне право як галузь права є повноправною самостійною сукупністю взаємопов'язаних норм права, що регулюють своєрідну сферу життя, яка вимагає особливої, юридично автономної регламентації. Розподіл екологічної супергалузі права на природоохоронне та природоресурсне, а природоресурсну галузь – на земельну, надрову, водну, лісову та інші підгалузі передбачає подальшу багаторівневу структуру, що включає загальну й особливу частини, правові інститути, норми права (Боголюбов, 2011: 32).

Земельне право часто розглядається саме як частина (підгалузь) природоресурсного права. Земельні відносини – це основа (підґрунтя) всіх поресурсних відносин (фло-

ристичних, фауністичних, водних, надрових тощо), про що зазначається у ст. 3 Земельного кодексу України.

Більшість науковців стверджують, що земельне право у багатьох випадках узгоджується з екологічним правом, оскільки земля є одним із основних об'єктів природи. У ст. 13 Конституції України від 28 червня 1996 р. записано, що земля, надра, вода, атмосферне повітря є об'єктами права власності Українського народу. Особливістю землі як об'єкта природи є те, що вона використовується для забезпечення життєдіяльності людини, усіх живих істот. Основними ж засадами екологічного права є охорона землі, як і інших об'єктів навколишнього середовища, створення правовими засобами сприятливих умов для її збереження і раціонального використання. Конституція України відносить землю до одного з найважливіших об'єктів природних ресурсів. Вона є природним надбанням людства, основним національним багатством і підлягає особливій державній охороні (ст. 14 Конституції України).

Оскільки земля є одним із найважливіших об'єктів природи, то зрозуміло, що відносини, які виникають у процесі використання землі, регулюються нормами як екологічного, так і земельного права. Виходячи з цього, окремі інститути земельного та екологічного права мають комплексний характер. Не дублюючи, вони доповнюють один одного у своїй сукупності, забезпечують правову охорону землі як об'єкта природи, а також раціональне господарське використання землі відповідно до її цільового призначення як об'єкта земельних і природоресурсних відносин.

Взаємозв'язок земельного права з екологічним правом зумовлюється

станом землі як об'єкта навколишнього природного середовища, який функціонує у складі екосистеми і перебуває в екологічному взаємозв'язку та взаємодії з усім довкіллям. Регулюючи переважно економічні земельні відносини, що виникають у зв'язку з наданням і вилученням земель та порядком їх використання, земельне право водночас містить норми, які передбачають спеціальні вимоги, що забезпечують збереження навколишнього природного середовища. У свою чергу, в екологічному законодавстві є численні норми загального і спеціального характеру, реалізація яких передбачає забезпечення охорони земель від несприятливого антропогенного впливу (Каракаш, 2005: 19).

Земельне право становить фундаментальні засади для певних галузей права. Таке значення земельного права має місце у врегулюванні усього комплексу природоресурсних відносин (Каракаш, 2005: 20). Безпосередній зв'язок між нормами земельного права та нормами надрового, водного і лісового права, нормативно-правовими актами природно-рослинного (флористичного) та природно-заповідного законодавства полягає в неможливості використання цих природних ресурсів без використання водночас просторового базису, яким є земля (Каракаш, 2005: 20). У законодавстві про природні ресурси передбачені спеціальні норми, які враховують взаємозв'язок природних ресурсів і регулюють питання запобігання несприятливим екологічним наслідкам впливу використання одних природних ресурсів на інші.

При цьому, використання кожного із природних ресурсів має свої особливості. Зв'язок земельного та

інших поресурсних галузей права завжди буде мати нерозривний і взаємний характер.

Дійсно, земля – це насамперед природний ресурс, частина навколишнього природного середовища. Це явище об'єктивне і не залежить від бажань або рішень людини. Земля існує і розвивається за законами природи, що не підвладні людині. Людина не створювала землю, як створювала будівлі, споруди та інші об'єкти матеріального світу. Вона дісталася людині у процесі еволюційного розвитку. Як би землю не називали, як і б не давали їй юридичні визначення, вона не перестає бути природним ресурсом.

Відповідно до наведених вище наукових позицій щодо місця земельного права у системі права, земельне право буде правильніше називати підгалуззю природоресурсного права як самостійної галузі права. Разом із тим, як зазначає І.О. Краснова, у науковій та навчальній юридичній літературі в інтересах зручності, лаконічності, з урахуванням звички, що склалася, цілком допустимо користуватися терміном «галузь земельного права», не забуваючи, однак, що цей термін багатозначний і може відображати будь-яку наукову позицію (Краснова, 2012: 86).

Більшість вітчизняних і зарубіжних вчених, які займаються дослідженням еколого-правових проблем, характерною особливістю екологічного права як комплексної галузі визнають включення до неї визнаних на сьогодні інших галузей права – земельного, водного, лісового, надрового, флористичного, фауністичного, атмосфероохоронного. Ці галузі мають власну внутрішню структуру, свій предмет і метод правового регу-

лювання. У системі екологічного права вони є фактично його підгалуззями і забезпечують диференційований підхід до екологічно обґрунтованого використання кожного з відповідних природних ресурсів. У зв'язку з цим взаємозв'язок предметів правового регулювання природоресурсного і поресурсних галузей права є очевидним.

Як зазначає В.М. Єрмоленко, нині виникла необхідність уточнення кола суспільних відносин, які становлять предмет природоресурсного права, і його співвідношення з уже існуючими тривалий час поресурсними галузями права – земельним, надровим, лісовим, водним, повітряним, а також тими, що перебувають у стані формування – флористичним, фауністичним тощо (Єрмоленко, 2010: 153). При цьому вчений, ґрунтуючись на традиційній галузевій структурі кожної самостійної галузі права, зазначає, що доцільно було б земельне, водне, надрове, лісове, повітряне право тощо включити до природоресурсного права як відповідні підгалузі (Єрмоленко, 2010: 153).

З'ясуванням місця водного права у системі права і його співвідношенням з екологічним та природоресурсним правом займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема: А.В. Агафонов, М.М. Бринчук, В.О. Процевський, Д.О. Сиваков, О.М. Шуміло та інші.

Водне право – це результат законмірного розвитку правової системи, що задовольняє першочергові економічні потреби у водних ресурсах і відповідає на екологічні виклики сучасності. У процесі розвитку водного законодавства і права як самостійної галузі, починаючи з 70-х рр. ХХ ст., коли були прийняті

Основи водного законодавства Союзу РСР і союзних республік 1970 р. і Водний кодекс УРСР 1972 р., питання про місце водних відносин у системі права вирішувалося по-різному. Нині, як стверджують вчені, водне право володіє усіма необхідними ознаками підгалузі (субгалузі) екологічного права, якщо, звичайно, визнати останнім саме галуззю (а не супергалуззю) права. Якщо ж не вважати екологічне право галуззю права, тоді водне право може виступити і як цілком самостійна галузь у системі права (Агафонов, 2016: 127). Отже, саме ті суспільні відносини, що закріплені і врегульовані нормами водного права та функціонують у сфері володіння, використання та охорони вод або водних об'єктів, і виступають в якості предмета цього права. У зв'язку з цим водне право можна охарактеризувати як підгалузь природоресурсного права, що являє собою систему правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері використання, охорони та відтворення водних об'єктів.

Дослідженням окремих правових аспектів суспільних відносин у сфері використання та охорони водних ресурсів, що становлять предмет правового регулювання водного права, займалися й інші науковці, зокрема В.О. Джуган, К.О. Худавердова.

Як стверджує С.В. Коростельов, лісове право – це самостійна і нещодавно сформована із земельного права комплексна галузь права, яка має свій предмет регулювання, метод, свої джерела права, що, однак, не припинило її зв'язку із земельним правом та іншими галузями права, так само як і не виділило із сукупності природоресурсної галузі права (Коростелев, 1998: 179). Таким чи-

ном, лісове право – це галузь права, що входить у природоресурсне право як підгалузь.

Його наукову позицію поділяють й інші вчені: Б.В. Кіндюк, В.В. Костицький, В.П. Печуляк, А.Ю. Пуряєва. В.П. Печуляк стверджує, що лісове право України – це підгалузь екологічного права, яке реалізується через множинність елементів, через земельне, водне лісове, надрове та інші галузі права, що являють собою єдину правову сім'ю. Лісове право – це підгалузь екологічного права, яку становлять правові норми, що регулюють відносини, пов'язані з веденням лісового господарства, використанням, відтворенням та охороною лісів у їх нерозривному зв'язку з навколишнім природним середовищем (Печуляк, 2011: 302).

Слід зазначити, що проблеми формування лісового права досліджувалися ще у 60–80-х рр. ХХ ст. такими вченими, як: В.Ф. Горбовим, Р.К. Гусєвим, О.І. Крассовим, В.Л. Мунтяном. Нині правове регулювання суспільних відносин у сфері використання, відтворення та охорони лісів є предметом дослідження багатьох науковців: О.В. Гулак, Т.П. Єгорової, М.М. Заверюхи, Д.М. Мікуліна, В.П. Непійводи, С.М. Шершуна, Н.Г. Юрчишин та інших.

Становлення й розвиток надрового права в Україні є предметом дослідження насамперед Р.С. Кіріна. Гірниче (надрове право), на думку вченого, є складовою галуззю природоресурсного права – комплексної галузі екологічного права (Кірін, 2007: 38). Крім того, окремі правові аспекти використання та охорони надр досліджували: О.А. Грицан, О.Ю. Макаренко, О.О. Сурілова, В.К. Філатова, О.П. Шем'яков, Є.В. Шульга та інші.

Зарубіжні вчені також досліджують проблеми формування надрового права. Це Г.Є. Бистров, Д.В. Василевська, М.В. Дудіков, Б.Д. Ключкін, С.В. Колдаєв, О.В. Лагуткін, М.Є. Певзнера, О.І. Перчик, Д.Г. Храмов та інші. М.Є. Певзнера визначає надрове право як сукупність встановлених державою правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері вивчення, використання й охорони надр (Певзнера, 1997: 38). М.В. Дудіков вважає, що надрове право – це комплексна, інтегрована, самостійна підгалузь природоресурсного права, норми якої регулюють відносини, що виникають у процесі раціонального, комплексного, ефективного та безпечного використання й охорони надр, а також відходів гірничодобувного і пов'язаних з ним переробних виробництв (Дудіков, 2015: 55).

Слід також відмітити і твердження М.І. Матузова і О.В. Малько, які називають лісове, надрове, водне право підгалуззями земельного права (Теория государства і права, 2006: 398). Однак, наведена думка є досить спірною.

Проблеми розвитку флористичного права є предметом дослідження О.В. Басай, І.В. Курило, А.К. Соколової та інших науковців. А.К. Соколова визнає флористичне право підгалуззю екологічного права. Як і земельна, водна, фауністична та інші підгалузі, які регламентують використання природних ресурсів, флористичне являє собою підгалузь екологічного права. Визнання їх усіх підгалуззями останнього є правильним за своєю природою, хоча всі вони мають власну специфіку і розвиваються відповідно до своїх особливостей. При цьому в процесі обґрунтування виділення нових підгалуззей екологічного права,

як зазначає вчена, вихідним має бути положення про їх системний зв'язок (Соколова, 2009: 48).

Серед вітчизняних науковців дослідженням правових аспектів раціонального використання та охорони об'єктів тваринного світу займаються Л.Д. Нечипорук, П.В. Тихий, В.В. Шеховцов та інші. Концепцію формування фауністичного права висунула С.В. Іванова. Вчена вважає, що фауністичне право на сучасному етапі слід розглядати як підгалузь екологічного права, яка має ознаки щодо самостійного структурного підрозділу у системі екологічного права. Основним критерієм підгалузевої диференціації є наявність власного предмета правового регулювання – фауністичних відносин як відносин з приводу використання й охорони тваринного світу, що є невід'ємним елементом природного середовища та біологічного різноманіття Землі (Іванова, 2017: 197).

Важливо також усвідомлювати дію диференційованого та інтегрованого підходів у природоресурсному праві. З одного боку, інтеграція поресурсних галузей у галузь природоресурсного права не передбачає втрату ними своєї специфіки. Водночас вона повинна сприяти збагаченню поресурсних галузей внаслідок взаємодії їх між собою і з масивом норм загального характеру. Таким чином забезпечується певний рівень диференціації. Однак пріоритетна роль у системі природоресурсного права має відводитися інтегрованому підходу, в рамках якого розв'язуються завдання регулювання природоресурсних відносин.

Складні генетичні та структурні взаємозв'язки між земельним, лісовим, водним, надровим правом забезпечують їх узгодженість і здатність

до взаємодоповнення. Але разом із тим зрозуміло, що така узгодженість і взаємодоповнення не можуть виникнути автоматично. Для цього потрібний певний «спільний знаменник», система, у межах якої згадані правові спільноти можуть успішно взаємодіяти (Малишева, 2005: 98). Роль такого знаменника і виконує природоресурсне право.

Висновки і перспективи.

Предметом правового регулювання природоресурсного права є якісно однорідні природоресурсні відносини, що складаються з приводу використання та відтворення природних ресурсів – юридично визначеної частини навколишнього природного середовища, що мають ознаки природного походження і знаходяться в екологічному взаємозв'язку з навколишнім природним середовищем та між собою, використовуються або можуть бути використані як джерело задоволення потреб людини. Усі природні ресурси, а також відносини щодо їх використання і відтворення тісно пов'язані між собою. Цей зв'язок завжди буде мати нерозривний і взаємний характер.

У системі природоресурсного права суспільні відносини щодо використання і відтворення окремих природних ресурсів є фактично його підгалуззями й забезпечують диференційований підхід до екологічно обґрунтованого використання кожного з відповідних природних ресурсів. Природоресурсне право – не конгломерат земельного, водного, лісового, надрового права, а їх якісна єдність, заснована на єдиній природі, факторах розвитку і внутрішньої структури суспільних відносин.

Ні тривала історія розвитку законодавства, ні значний обсяг нормативно-правових актів, що є джерелами поресурсних галузей, не є підставами для заперечення нерозривного та взаємного зв'язку поресурсних галузей права між собою і з природоресурсним правом та об'єктивної необхідності виокремлення самостійної галузі природоресурсного права.

Список використаних джерел

1. Агафонов А.В. Водное право: понятие, предмет и метод правовой регуляции. Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. 2016. № 6–7. С. 127–129.
2. Боголюбов С.А. Экологическое право: учебник. Москва: Издательство Юрайт, 2011. 482 с.
3. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): учебник для высших юридических учебных заведений. Москва: Юристъ, 1999. 688 с.
4. Бринчук М.М. Экологическое право: учебник. Москва: Городец, 2009. 445 с.
5. Бринчук М.М. Экологическое право: учебник. Москва: ЭКСМО, 2010. 830 с.
6. Волков Г.А. Принципы земельного права. Экологическое право. 2005. № 2. С. 90–96.
7. Гетьман А.П., Зуєв В.А. Екологічне право: роздуми про його витоки та перспективи розвитку. Проблеми законності. 2017. Вип. 137. С. 75–91.
8. Гуревський В.К. Земельне право як самостійна галузь права та його співвідношення із суміжними галузями права. Актуальні проблеми держави і права. 2004. Вип. 22. С. 719–723.
9. Дудиков М.В. Горное право в системе отраслей права. Lex Russica. 2015. № 7. С. 43–56.
10. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / за заг. ред. Ю.С. Шем-

- шученка. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. 848 с.
11. Ерофеев Б.В. Экологическое право: учебник для вузов. Москва: Высшая школа, 1992. 397 с.
  12. Ермоленко В.М. Теоретичні проблеми розмежування галузей екологічного і природоресурсного права. Право України. 2010. № 6. С. 148–153.
  13. Земельне право України: навчальний посібник / за ред. І.І. Каракаша, Т.Є. Харитонові. Одеса: Юридична література, 2017. 588 с.
  14. Земельное право / под ред. В.В. Петрова. Москва: Зеркало, 1998. 140 с.
  15. Иванова С.В. Предмет фаунистического права как подотрасли экологического права. *Matters of Russian and International Law*. 2017, Vol. 7. С. 191–200.
  16. Казанцев Н.Д. Природноресурсовое право и его пределы как интегрированной отрасли. Вестник Московского университета. 1967. Сер. X «Право». № 6. С. 3–9.
  17. Калинин И.Б. Природоресурсное право: учебное пособие. Томск: Изд-во Том. унта, 2009. 350 с.
  18. Каракаш І.І. Предмет і система природноресурсового права. Природноресурсове право України: навчальний посібник / за ред. І.І. Каракаша. Київ: Істина, 2005. С. 5–41.
  19. Кірін Р.С. Правове забезпечення видобування корисних копалин: дис. ... к.ю.н.: 12.00.06 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 211 с.
  20. Коростелев С.В. Земельное и лесное право: учеб. пособие. Санкт-Петербург, 1998. 536 с.
  21. Костицький В.В. До питання про розвиток системи права та критерії його поділу на галузі (на прикладі екологічного та повітряного права). Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права / за ред. І. Безклубого. Київ: Грамота, 2009. С. 130–142.
  22. Краснова И.О. К вопросу о месте земельного права в российской правовой системе. Актуальные проблемы российского права. 2012. № 3. С. 82–86.
  23. Малишева Н.Р. Право природокоористування. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. С. 93–131.
  24. Мірошніченко А.М. Земельне право України: навчальний посібник. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. 678 с.
  25. Певзнера М.Е. Горное право: учебник. Москва, 1997. 320 с.
  26. Петров В.В. Концепция экологического права как правовой общности, науки и учебной дисциплины. Вестник Московского университета. Серия 11. Право. 1987. № 5. С. 34–39.
  27. Петров В.В. Экологическое право: учебник. Москва: БЕК, 1995. 542 с.
  28. Петров В.В. Экологическое право: учебник. Москва: БЕК, 1996. 557 с.
  29. Печуляк В.П. Лісове право України: теоретико-правові питання визначення. Часопис Київського університету права. 2011. № 4. С. 301–304.
  30. Семчик В.І. Предмет, принципи і система земельного права. Земельне право України: Академічний курс: підручник. В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, М.В. Шульга. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2008. С. 18–35.
  31. Соколова А.К. Флористичне право України: проблеми формування та розвитку: монографія. Харків: Право, 2009. 288 с.
  32. Теория государства и права / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. Москва: Юрид. лит., 2006. 776 с.
  33. Шаралова С.В. Співвідношення земельного та екологічного права: деякі аспекти. Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади: матеріали «круглого столу» (м. Харків, 04.12.2015 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2015. С. 188–190.

34. Шульга М.В. Вступ. Земельне право України: підручник. М.В. Шульга, Г.В. Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман та ін. / за ред. М.В. Шульги. Київ: Юрінком Інтер, 2004. С. 3–8.
35. Шульга М.В. Окремі аспекти співвідношення земельного та екологічного права. Співвідношення екологічного, природоресурсного, земельного та аграрного права: матеріали до круглого столу / за заг. ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Харків: Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2011. С. 20–23.

References

1. Ahafonov, A.V. (2016). Vodnoe pravo: poniatye, predmet y metod pravovoi reguliatsyy. *Humanitarnye, sotsyalno-ekonomycheskye y obshchestvennyye nauky* [Water law: concept, subject and method of legal regulation. Humanities, socio-economic and social sciences], 6–7: 127–129 (in Russian).
2. Boholiubov, S.A. (2011). *Ekolohycheskoe pravo* [Environmental law]. Moskva: Yzdatelstvo Yurait, 482 (in Russian).
3. Brynchuk, M.M. (1999). *Ekolohycheskoe pravo (pravo okruzhaiushchei sredy)* [Environmental law]. Moskva: Yuryst, 688 (in Russian).
4. Brynchuk, M.M. (2009). *Ekolohycheskoe pravo* [Environmental law]. Moskva: Horodets, 445 (in Russian).
5. Brynchuk, M.M. (2010). *Ekolohycheskoe pravo* [Environmental law]. Moskva: EKS-MO, 830 (in Russian).
6. Volkov, H.A. (2005). *Pryntsy py zemelnogo prava. Ekolohycheskoe pravo* [Principles of land law. Environmental law], 2: 90–96 (in Russian).
7. Hetman, A.P. & Zuiev, V.A. (2017). *Ekolohichne pravo: rozdumy pro yoho vytoky ta perspektyvy rozvytku. Problemy zakonnosti* [Environmental law: reflections on its origins and prospects for development. Problems of legality], 137: 75–91 (in Ukrainian).
8. Hurevskiy, V.K. (2004). *Zemelne pravo yak samostiina haluz prava ta yoho spivvidnosnennia iz sumizhnymy haluziamy prava. Aktualni problemy derzhavy i prava* [Land law as an independent branch of law and its relationship with related branches of law. Current issues of state and law], 22: 719–723 (in Ukrainian).
9. Dudykov, M.V. (2015). *Hornoe pravo v systeme otraslei prava. Lex Russica* [Mining law in the system of branches of law], 7: 43–56 (in Russian).
10. *Ekolohichne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs* [Environmental law of Ukraine. Academic course] (2005) / za zah. red. Yu.S., Shemshuchenka. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo «Iurydychna dumka», 848 (in Ukrainian).
11. Erofeev, B.V. (1992). *Ekolohycheskoe pravo* [Environmental law]. Moskva: Vysshaia shkola, 397 (in Russian).
12. Yermolenko, V.M. (2010). *Teoretychni problemy rozmezhuвання haluzei ekolohichnoho i pryrodoresurnoho prava. Pravo Ukrainy* [Theoretical problems of delimitation of branches of ecological and natural resource law. Law of Ukraine], 6: 148–153 (in Ukrainian).
13. *Zemelne pravo Ukrainy* [Land law of Ukraine] (2017) / za red. I.I., Karakasha, T.Ye., Kharytonovoi. Odesa: Yurydychna literatura, 588 (in Ukrainian).
14. *Zemelnoe pravo* [Land law] / pod red. V.V., Petrova. Moskva: Zerkalo, 140 (in Russian).
15. Yanova, S.V. (2017). *Predmet faunistycheskogo prava kak podotrasly ekolohycheskogo prava. Matters of Russian and International Law* [The subject of faunistic law as a sub-branch of environmental law], 7: 191–200 (in Russian).
16. Kazantsev, N.D. (1967). *Pryrodnoresursovoe pravo y eho predely kak yntehyrovannoi otrasly. Vestnyk Moskovskogo unyversyteta* [Natural resource law and its

- limits as an integrated one were shaken off. *Moscow University Bulletin*, 6: 3–9 (in Russian).
17. Kalynyn, Y.B. (2009). *Pryrodoresursnoe pravo* [Natural resource law]. Tomsk: Yzdvo Tom. un-ta, 350 (in Russian).
  18. Karakash, I.I. (2005). *Predmet i systema pryrodnoresursovoho prava. Pryrodnore-sursove pravo Ukrainy* [Subject and system of natural resource law. Natural resource law of Ukraine] / za red. I.I., Karakasha. Kyiv: Istyna, 5–41 (in Ukrainian).
  19. Kirin, R.S. (2007). *Pravove zabezpechennia vydobuvannia korysnykh kopalyn* [Legal support for mining]. Kyiv, 211 (in Ukrainian).
  20. Korostelev, S.V. (1998). *Zemelnoe y lesnoe pravo* [Land and forestry law]. Sankt-Peterburh, 536 (in Russian).
  21. Kostytskiy, V.V. (2009). *Do pytannia pro rozvytok systemy prava ta kryterii yoho podilu na haluzi (na prykladi ekolohichnoho ta povitrianoho prava). Pro ukrainske pravo: Chasopys kafedry teorii ta istorii derzhavy i prava* [On the question of the development of the legal system and the criteria for its division in the industry (on the example of environmental and air law). *About Ukrainian law: Journal of the Department of Theory and History of State and Law*] / za red. I., Bezkluboho. Kyiv: Hramota, 130–142 (in Ukrainian).
  22. Krasnova, Y.O. (2012). *K voprosu o meste zemelnogo prava v rossyiskoi pravovoi systeme. Aktualnye problemy rossyiskoho prava* [On the question of the place of land law in the Russian legal system. *Actual problems of Russian law*], 3 82–86 (in Russian).
  23. Malysheva, N.R. (2005). *Pravo pryrodokorystuvannia. Ekolohichne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs* [The right to use nature. *Environmental law of Ukraine. Academic course*] / za zah. red. Yu.S., Shemshuchenka. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo «Iurydychna dumka», 93–131 (in Ukrainian).
  24. Miroshnychenko, A.M. (2011). *Zemelne pravo Ukrainy* [Land law of Ukraine]. Kyiv: Alerta; TsUL, 678 (in Ukrainian).
  25. Pevznera, M.E. (1997). *Hornoe pravo* [Mining law]. Moskva, 320 (in Russian).
  26. Petrov, V.V. (1987). *Kontseptsyia ekolohycheskoho prava kak pravovoi obshchnosti, nauky y uchebnoi dystsyplyny. Vestnyk Moskovskoho unyversyteta* [The concept of environmental law as a legal community, science and academic discipline. *Moscow University Bulletin*], 5: 34–39 (in Russian).
  27. Petrov, V.V. (1995). *Ekolohycheskoe pravo* [Environmental law]. Moskva: BEK, 542 (in Russian).
  28. Petrov, V.V. (1996). *Ekolohycheskoe pravo* [Environmental law]. Moskva: BEK, 557 (in Russian).
  29. Pechuliak, V.P. (2011). *Lisove pravo Ukrainy: teoretyko-pravovi pytannia vyznachennia. Chasopys Kyivskoho unyversytetu prava* [Forest law of Ukraine: theoretical and legal issues of definition. *Journal of Kyiv University of Law*], 4: 301–304 (in Ukrainian).
  30. Semchyk, V.I. (2008). *Predmet, pryntsyipy i systema zemelnogo prava. Zemelne pravo Ukrainy: Akademichnyi kurs* [Subject, principles and system of land law. *Land Law of Ukraine: Academic Course*]. V.I., Semchyk, P.F., Kulynych, M.V., Shulha. Kyiv: Vyd. Dim «In Yure», 18–35 (in Ukrainian).
  31. Sokolova, A.K. (2009). *Florystychno pravo Ukrainy: problemy formuvannia ta rozvytku* [Floristic law of Ukraine: problems of formation and development]. Kharkiv: Pravo, 288 (in Ukrainian).
  32. *Teoryia hosudarstva y prava* [Theory of State and Law] (2006) / pod red. N.Y., Matuzova, A.V., Malko. Moskva: Yuryd. lyt., 776 (in Russian).
  33. Sharapova, S.V. (2015). *Spivvidnoshennia zemelnogo ta ekolohichnoho prava: deiaki aspekty. Ekolohichne pravo v systemi mizhdystsyplinarnykh z'v'iazkiv: metodolohichni zasady* [The relationship between land and

- environmental law: some aspects. Environmental law in the system of interdisciplinary relations: methodological principles] / za zah. red. A.P., Hetmana. Kharkiv: Pravo, 188–190 (in Ukrainian).
34. Shulha, M.V. (2004). Vstup. Zemelne pravo Ukrainy [Introduction. Land law of Ukraine] / za red. M.V., Shulhy. Kyiv: Yurinkom Inter, 3–8 (in Ukrainian).
35. Shulha, M.V. (2011). Okremi aspekty spivvidnoshennia zemelnoho ta ekolohichnoho prava. Spivvidnoshennia ekolohichnoho, pryrodoresurnoho, zemelnoho ta ahrarnoho prava [Some aspects of the relationship between land and environmental law. The ratio of environmental, natural resources, land and agricultural law] / za zah. red. A.P., Hetmana ta M.V., Shulhy. Kharkiv: Natsionalnyi universytet «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho», 20–23 (in Ukrainian).
-

M.A. Deineha & V.K. Marinich (2021). NATURAL RESOURCE AND POST-RESOURCE RELATIONS: THE HIERARCHY OF BRANCHES AND THE RATIO OF SUBJECTS.

Law. Human. Environment, 12(3): 60-74.

<https://doi.org/10.31548/law2021.03.008>

Summary. *The article examines the place of Natural Resource Law and post-resource branches of law in the legal system, proposes a hierarchy of these branches and outlines the relationship between the subjects of natural resource and post-resource relations.*

The subject of legal regulation of Natural Resource Law is defined as qualitatively homogeneous natural resource relations, consisting of the use and reproduction of natural resources – a legally defined part of the environment that have signs of natural origin and are in ecological relationship with the environment and with each other, can be used as a source of meeting human needs. All natural resources, as well as the relationship to their use and reproduction, are closely linked. This connection will always be inseparable and reciprocal.

It is established that in the system of Natural Resource Law public relations regarding the use and reproduction of certain natural resources are in fact its subsectors and provide a differentiated approach to the environmentally sound use of each of the relevant natural resources. Natural Resource Law is not a conglomeration of land, water, forest and subsoil law, but their qualitative unity based on a single nature, factors of development and the internal structure of social relations.

It is concluded that neither the long history of legislation, nor a significant amount of regulations that are sources of post-resource industries, are grounds for denying the inseparable and mutual connection of post-resource branches of law with each other and with Natural Resource Law and the objective need for separation independent branch of Natural Resource Law.

Keywords: *Natural Resource Law, land law, water law, forest law, subsoil law, faunal law, floristic law, natural resource relations, post-resource relations, legal system, branch of law*
